

Træk af romersk-catholsk Propaganda i forrige Aarhundrede.

Af Byfogedfuldmægtig W. Woll.

En Sag, som i forrige Aarhundrede vakte et ukjendt Røre i Fredericia og endog fremkaldte Regeringens Indskriden, turde maaske ogsaa i vore Dage være af almindelig Interesse paa Grund af de ejendommelige Forhold i kulturhistorisk og religiøs Henseende, som den omhandler.

Det var allerede flere Gange indtruffet i Fredericia, at Personer af den lutherske Lære vare gaaede over til Catholicismen, og allerede dette maatte selvfølgelig vække Betænkelighed paa en Tid, hvor Omsorgen for Troeslivet var saa stærk som under Christian VI's Regering. Hertil kom endvidere, at man mente at kunne føre disse Tilfælde tilbage til bestemte Paavirkninger fra den derværende catholske Menigheds Side, som ved alle Leiligheder »søgte at forføre de Evangeliske og persvadere en og anden til at søge det catholske Capel«, ligesom de ogsaa, hvor en Catholik havde ægtet en Lutheraner, paa enhver Maade søgte at undgaa Lovgivningens Bestemmelser om, at Børn af slige blandede Ægteskaber skulle opdrages i den evangeliske Lære. Uagtet endog en bestemt Borgers Hus angaves som Arnestedet for denne Virksomhed, havde man dog hidtil af Hensyn til Vanskelighederne ved at tilvejebringe de fornødne Bevisligheder ikke villet foretage videre i Sagen, men da det nu ved Pintsetid i Aaret 1744 skete, at en Pige ved Navn

Maren Boyesdatter, Steddatter af Klokkeren Niels Rønne, gik over til Catholicismen, og hun endvidere hemmelig forsvandt fra Byen, blev Sagen for alvorlig til at kunne gaa upaataalt hen, og da Regeringen nu begyndte at tage sig af den, trak et alvorligt Uvejr op over Byens catholske Befolkning.

Efter Begjæring af den bortførte Piges Stedfader gjorde Stiftamtmand Gabel Indberetning til Generalkirkeinspektionen, og i Overensstemmelse med dennes Indstilling afgav Kongen under 2. October sin Resolution i Sagen. Det paalægges herved de catholske Præster — Ignatius Rymsdick og Theodorus Haackmann var deres Navne — at skaffe den ommeldte Pige tilstede, idet Kongen i modsat Fald stiller i Udsigt, at de Catholskes Privilegier ikke ville blive confirmerede. Det maa nemlig erindres, at den dagjældende Lovgivning som almindelig Regel forbød enhver anden Religionsøvelse end den lutherske, og at det navnlig var forbudt »Munke, Jesuiter, og deslige papistiske geistlige Personer under deres Livs Fortabelse at lade sig finde i Kongens Riger og Lande«, og naar det undtagelsesvis tilfaldes i Fredericia, var det i Kraft af et særligt Privilegium, der var udstedt af Christian V og havde til Formaal at drage Befolkning til den da nylig anlagte By. Det var imidlertid Praxis, at alle Privilegier og Undtagelser fra Lovene for at bevare deres Retskraft ved ethvert Tronskifte skulde forsynes med kongelig Konfirmation og nu traf det sig netop saa, at Catholikkernes Privilegier ikke vare blevne confirmerede efter Frederik IV's Død, og man vil derfor forstaa, at en Trusel som den anførte var et ganske virksomt Tvangsmiddel. Fremdeles paalægges det de catholske Præster alvorligt at advare deres Menighed mod oftere at gjøre sig skyldig i lignende Forsøg paa at gjøre Proselyter. Præsterne maatte møde paa Raadstuen og paa-høre Resolutionens Thinglæsning d. 14 October 1744, og man skulde derfor antage, at de under Hensyn til de truende Udsigter havde gjort Udveje for at efterleve Be-

falingen. Det oplystes da ogsaa, at den omspurgte Pige opholdt sig i Hamborg og var kommen i Tjeneste hos en derboende Catholik ved Navn Chavot; men det viste sig nu at være forbundet med Vanskeligheder at faa hende tilbage til Hjemmet; i alt Fald beklager Præsterne sig i en Skrivelse til Stiftamtmanden over, at det er dem umuligt at lade hende paagribe og »derfra med Gevalt udføre«, hvorhos de erklære, at de ikke have paavirket hende i nogen Henseende, men at hun af egen fri Villie havde skiftet Tro. Man maatte derfor forsøge ad diplomatisk Vej at udvirke hendes Udlevering, og i Begyndelsen af Aaret 1745 fik Regeringens Gesandt i Hamborg de fornødne Ordre i saa Henseende. Imidlertid hengik Tiden, uden at Præsterne foretog sig videre i Sagen, og Magistraten maatte derfor ved en Notarialbeskikkelse forkynde dem den kongelige Befaling af 28 Januar 1745, som Magistraten vilde have forstaaet saaledes, at det var Præsternes Sag at lade Pigen afhente i Hamborg. De undskyldte sig vel med, at de ikke havde opfattet Ordren saaledes, men vare dog villige til strax at efterkomme den paa den angivne Maade; men da endnu en Maanedstid var forløbet uden Resultat, hed det sig, at den Person, hvem det var blevet overdraget at foretage det Fornødne, pludselig var bleven beordret at rejse i en vigtig Forretning til Dresden, og siden var der ikke indløbet nogen Underretning om Sagernes Stilling. Efter alle disse Vanskeligheder maatte Regeringen med Grund formode, at Patrene fuldt saa meget savnede Villie som Evne til at opnaa et gunstigt Resultat, og man besluttede sig derfor til at gribe til skarpere Forholdsregler. Under 30. Juli s. A. blev det ved Kgl. Resolution paalagt Præsterne under 1000 Rigsdalers Bøde inden 3 Maaneders Forløb at skaffe Pigen tilstede, og det blev derhos betydet dem, at Bøder i Mangel af Betaling vilde blive inddreven ved Execution, og at de endda »ikke dermed blive befriede, men med haardere Straf efter allerhøjstbemeldte Befalings Indhold kan vente sig ansete«. Magistraten skulde derfor

paase, at de catholske Patres hverken selv undveg af Landet eller hemmelig bortsendte deres Gods, i hvilken Anledning Magistraten ved Garnisonens Bistand lod holde Vagt ved deres Boliger. To formaaende Medlemmer af Menigheden, Peter Bianco og Johan Krak, søgte vel at afvende Stormen ved at indgaa med en Ansøgning til Kongen, om »at der maa holdes en skarp Examination over dem, som ere skyldige i Maren Boyes Undvigelse, og de derfor vedbørlig at ansees, men de uskyldige at blive befriede«, men endskjønt dette Andragende synes ganske rimeligt, resolverede Kongen dog under 21 September 1745 i Geheimeconseilet, at der ikke kunde foretages noget herved.

Paa dette Tidspunkt fremkom imidlertid Oplysninger, der stillede Catholikernes Sag i et endnu slettere Lys. Den bortførte Piges Stedfader forsømte ingen Lejlighed til at skaffe sig Oplysninger om den Forsvundne, og nu ankom der just en Kvinde til Fredericia, som paa samme Maade var gaaet over til Catholicismen og sendt til Hamborg, hvor hun dog i Tide havde betænkt sig, saa at hun nu atter som god Lutheraner vendte tilbage til Byen. Hun vidste at berette, at Maren Boyesdatter efter at have været i Huset hos flere Catholiker i Hamborg endelig var havnet hos en Enke ved Navn Anna Sophie Sommerberg, der boede ved Siden af det derværende catholske Capel. Efter at hun havde opholdt sig her i 8 Dage, var hun bleven afhentet af en Abbedisse fra Nonneklostret i Mainz, der havde iført hende Nonnedragt og i lukket Vogn førte hende med sig til nævnte Kloster. Til Bevis herpaa havde Enken Sommerberg fremvist »Maren Boyesdatters afførte Gangklæder, hængende i et Skab, som hun sagde, aldrig skulde komme derud, førend Møl og Rust dem fortære, hvilke hun havde sagt, hun daglig besprængte med Vievand efter Paternes Befaling«. Herefter maatte det vistnok betragtes som umuligt for Staten at skaffe Pigen tilstede, men hun synes ogsaa at være kommen udenfor de Fredericia Catholikers Rækkevidde, thi uagtet der nu blev taget meget alvorlige

Forholdsregler imod dem, forlyder det intet videre om hendes Skæbne. Da nemlig den 3 Maaneders Frist, som var given ved Resolutionen af 30 Juli 1745, var udløben, beordrede Stiftamtmanden den dikterede Bøde indfordret og i Mangel af Betaling Execution foretaget, eventuelt endog Arrest paa Person iværksat, og endda skal det betydes Præsterne, at de ligefuldt kan vente deres Kirkedør tillukt, og alle de Catholske efter Fortjeneste anseete og straffede, d. v. s. at man havde i Sinde at gjøre Alvor af Truslen om at betragte deres Privilegier som en Nullitet. I November 1745, da det viste sig, at Præsterne ikke vare i Stand til at betale Bøden, blev der da ogsaa foretaget Sequestration i deres Gods, idet Kapellet med tilhørende Huse vurderedes, deres Bohave og Bibliothek blev registreret og forseglet, og en Kapellet tilhørende Capital paa 140 Rdlr. beslaglagt, og efter yderligere 6 Ugers Forløb foretoges Executionen. Der var allerede berammet Auction, da Præsterne paany indgav Ansøgning til Kongen, hvori de beklager sig over »den mod dem brugende formentlig haarde Omgang« og ansøger om »at maatte blive fritagne for umulige Ting og nyde Kongens allernaadigste Privilegium«. Herpaa resolverede Kongen imidlertid under 28 Januar 1746, at »da det ikke er ubekjendt, hvor denne Pige sig opholder, og disse Patres i saa Maader have vist sig opsætsige og u lydige imod saadan Vores allernaadigste Befaling«, fandtes det at burde forblive ved den engang trufne Afgjørelse, saaledes, at hvis de hverken skaffe Pigen tilstede inden Marts Maanedes Udgang eller betale Pengene, vil deres Kapel blive lukket, medens de ved at opfylde et af disse Alternativer kunne gjøre sig Haab om at blive tilstaaede kongeligt Privilegium. Men dersom en lignende Forførelse skulde ske i Fremtiden, da »skal det hele Exercitium Religionis Papisticæ være forbuden«. — Retsforfølgningen gik imidlertid sin Gang, og det kom virkelig til den berammede Auction. Uagtet den varede i 3 Dage, sees den dog ikke at have indbragt mere end 132 Rdlr. 4 Mk. 7 Sk. og man fejler

næppe ved at antage, at de to catholske Borgere, som havde stillet Caution for Bøden for at fri Præsterne for Gjældsføngsel, have maattet deponere det Manglende.

Hidtil var Sagen, som det foregaaende viser, bleven behandlet rent administrativt, om der end paa dens første Stadium var holdt nogle Politiforhør for at tilvejebringe de fornødne factiske Oplysninger, men endelig nedsattes der i September 1746 en Commission til at undersøge og paa-kjende den, og det bestemtes, at alt foreløbig skulde stilles i Bero, indtil Commissionen havde endt sit Hverv. Til Medlemmer beskikkedes Oberstlieutenant Arenstorf til Hougaard, Provst Christian Winther og Borgmester Riis i Kolding; til Actor udnævntes Provst Pontoppidan i Fredericia, hvem Byfogden fik Befaling til at tilstille samtlige Sagens Acter, saavel som at meddele ham alle de Oplysninger, der maatte være fornødne under Sagens Gang. Der begyndte nu en vidtløftig Proces imod »de catholske Patres«; det kunde allerede være vanskeligt nok at faa Klarhed over de tvivlsomme Spørgsmaal, ved hvem og hvorledes Forførelsen var foregaaet, men hertil kom endvidere, at adskillige i Forbindelse med Hovedsagen staaende Forhold ogsaa inddroges under Commissionens Virksomhed, og paa denne Maade forløb der næsten halvtredie Aar, før Sagen sluttedes. Endogsaa for Delinqventerne selv blev Tiden lang, og i Slutningen af 1748 indgav de derfor en Ansøgning om, at der maatte blive paalagt Commissarierne at bringe Sagen til Ende, en Begjæring, der dog ikke blev taget til Følge, eftersom Resolutionen kom til at gaa ud paa, at det i saa Henseende skulde forblive ved Lands Lov og Ret.

Selvfølgelig greb denne omfattende Sag ind i manges Forhold og har utvivlsomt vakt betydeligt Røre i den lille Provinsbys ensformige Liv. Saaledes blev der allerede i Slutningen af 1745 opslaaet et Skandskrift paa Michaelis Kirkedør, og vel blev dette kort efter opbrændt af Bødlen, men endnu i 1748 var denne Episode ikke glemt, thi Commissionen fik da Ordre til at gjenoptage den alt

sluttede Undersøgelse for om muligt at udfinde og dømme Forfatteren. — Overhovedet indeholde Sagens Forakter adskillige ejendommelige Bidrag til Belysning af Tiden, særlig har en Kvinde ved Navn Anna Cathrine Cron afgivet en interessant Forklaring om den catholske Propagandas Karakter. Hun havde ægtet en Catholik ved Navn Montag, Grenader af Byens Garnison, og skjønt hans Forsøg paa at omvende hende viste sig frugtesløse, samtykkede hun dog tilsidst, for at faa Fred for ham, i at lade sin Søn af et tidligere Ægteskab besøge den catholske Skole. Da hun saaledes var kommen i Forbindelse med Præsterne, undlode disse ikke at foreholde hende den catholske Læres Fortrin og paa den ene Side at fremhæve, hvor prisværdig hun havde handlet mod Barnet, paa den anden at beklage hende selv, der endnu stadig svævede i kjætterske Vildfarelser. Da hun nu til Slutning henfaldt i Melankoli og Samvittighedsskrupler, begyndte hun at lade sig undervise i Præsternes Bolig, og her maatte hun knæle ned for et Alter med et Mariabillede og sværge at holde fast ved den catholske Tro, men da hun derpaa til Bekræftelse skulde kysse Billedet, veg dette tilbage fra hende, hvilket efter Præsternes Forklaring skyldtes den Omstændighed, at hun endnu ikke var værdig til at berøre saadan Helligdom, »men dog syntes hende, at en af Paterne, som stod ved Alteret, med en Traad saaledes agerede ved samme Billede!« Endelig havde hun faaet en Rosenkrands og en catholsk Bønnebog og tvende Gange været til Alters i det catholske Kapel. Ogsaa hun var derfor bleven sendt ud af Landet og havde undervejs i Slesvig af en fra Hamborg fordreven Pater faaet udleveret et saakaldet Confitenten-Brev, i Henhold til hvilket hun opholdt sig hos forskellige Catholiker i Hamborg. Det var her, hun erfarede Maren Boyesdatters Skæbne, og det er muligvis denne, der har gjort et saadant Indtryk paa hende, at hun vendte tilbage til Fredericia og paany antog den lutherske Lære.

Man kan efter det Foregaaende forstaa, at Sagens Akter tilsidst skulle have udgjort 2270 Foliosider, og at den længe ventede Afgjørelse først faldt d. 8. Marts 1749. Dommen blev afsagt paa Raadhuset i Fredericia og gik ud paa, at »begge Patres som kongelige Mandaters modtvillige Overtrædere« En for Begge og Begge for En skulde betale en Bøde af 1000 Rdlr. til Statskassen, endvidere i Sagsomkostninger 350 Rdlr. og yderligere 50 Rdlr. til Actor samt 5 Rdlr. til Justitskassen, alt inden 15 Dage efter Dommens lovlige Forkyndelse. Dernæst hedder det i Dommen: »Saa bør og bemeldte Patres, som har været Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger saa ulydige og deres Mission misbrugt, ikke længere som Missionairer her at tolereres, men som particulaire Jesuiter ifølge Lovens pag. 858 art. 3 at ansees og ikke i Kongens Riger og Lande maa lade sig finde, og den catholske Kapel i Fredericia indtil Hans Kongelige Majestæts allernaadigste nærmere Anordning at tillukkes«. Fremdeles skulde deres Privilegier, som de under Sagen havde paa-beraabt sig, som Følge af at de, som bemærket, ikke vare blevne confirmerede siden Frederik IV's Thronbestigelse, være ugyldige, medmindre Kongen vilde træffe anden Bestemmelse desangaaende. — Forskellige andre Personer, som under Forhørene vare blevne inddragne under Sagen, frifandtes derimod for Actors Tiltale, da deres Forhold ikke havde været indbefattet under Stævningen. Der nævnes Flere, som under Ophold i Udlandet havde skiftet Tro, og nu vare vendte hjem som Catholiker, hvilke Actor havde paastaaet dømte til, i Henhold til Danske Lovs 6—1—1, at miste deres Arveret; fremdeles den catholske Kandestøber Peter Mazonii, der paa aaben Gade havde forsøgt at overtale Skomageren Hein Ludvigsens Læredreng til den catholske Tro. — Man faar overhovedet af denne Del af Dommen et godt Indblik i den Troestvang, som man dengang fandt det passende at anvende mod Medlemmer af de fra Statskirken afvigende Troessamfund. Drengens Moder, Enken Dorthea

Elisabeth Walsell, var Catholik og vilde, som rimeligt var, have Sønnen opdragen i samme Tro, men da hendes Mand havde været Lutheraner, havde Commissionen afgivet den Resolution, at det skulde forbydes Drengen at søge den catholske Skole og Religionsøvelse og efter allernaadigste Forordninger tilholdes at opdrages i den lutherske Tro, og Moderens forgjæves Forsøg paa at opnaa et andet Resultat betegnes som »gjenstridig Opførsel« mod den nævnte Resolution.

Præsterne vilde naturligvis kun nødig bøje sig for ovennævnte Dom, og ansøgte strax om fri Proces til at appellere Sagen til Højesteret, men det tilkjendegaves dem, at det vel stod dem frit for at paaanke Dommen, men at dette maatte ske paa deres egen Bekostning. Hertil havde Menigheden vel næppe Evne, og hele Sagen var jo ogsaa saa alvorlig, at der ikke var megen Udsigt til at den derved skulde faa et andet Udfald. I alt Fald forlyder der intet om, at en saadan Appel virkelig har fundet Sted. Derimod berettes det, at forskellige udenlandske Gesandter intervenerede hos Regeringen, og det endelige Resultat af den hele Sag blev da ogsaa, at Præsterne opnaaede fuldstændig Benaadning og Fritagelse for Bøderne; men om Maren Boyesdatter, som havde været Anledningen til hele Processen, høres derimod Intet mere.

(Efter Aktstykker i Fredericia Raadstue-Arkiv).
